

Вікторія Білявська,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури
і методик їх навчання
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
ORCID: 0000-0001-5676-3945
wiktoria11288@gmail.com

МЕМУАРНА СПАДЩИНА ГАБРІЕЛИ ПУЗИНІНОЇ ТА ЄВИ ФЕЛІНСЬКОЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті «Мемуари із життя» Є. Фелінської і «У Вільні та литовських дворах» Г. Пузиніної розглядаються як яскравий приклад жіночої мемуарної літератури епохи романтизму. Установлено, що на початку XIX ст. значна кількість польських аристократок захоплювалася написанням мемуарів, спогадів, травелогів і веденням щоденникових записів, про що свідчить розлогий канон авторок і текстів цього періоду. Подібне зацікавлення мемуарною літературою, на що вплинули вагомі історичні події в Європі та раптові зміни, до яких вони призвели, дозволило жінкам почати виходити за межі приватної родинної сфери.

Є. Фелінська, яка походила із зубожілої провінційної шляхти, займалася активною громадською діяльністю, входила до підпільної організації «Союз польського народу» Ш. Конарського, була засуджена до заслання, після повернення додому й виходу у світ «Спогадів із подорожі до Сибіру» стала відомою мемуаристкою. Життя Г. Пузиніної, представниці відомого аристократичного роду Гюнтерів, зосереджувалося у Вільні та Добровлянах, віддзеркалюючи особливості способу існування вищого товариства, зокрема, відвідування салонів, балів, Віленської опери, театру, благодійних вечорів і інших заходів. Г. Пузиніна була відомою письменницею, окрім згаданих мемуарів, залишила кілька збірок поезії та оповідань.

З'ясовано, що на структуру мемуарів в обох випадках значно вплинули редактори і видавці, проте, у діяльності з Є. Фелінською, авторка мала змогу самотійно ухвалювати відповідні рішення. Спогади Г. Пузиніної, обмежуючись майже герметичною сферою родинного життя, зосереджені на родинно-побутовій проблематиці, а історичні події залишили на сторінках лише поодинокі відлуння. Є. Фелінська, яка чітко уявляла свою читацьку аудиторію, цілеспрямовано намагалася представити весь вимір культурної та суспільно-історичної проблематики.

Ключові слова: історія польської літератури, жіноча мемуарна література, романтизм, Г. Пузиніна, Є. Фелінська.

Wiktorja Bilawska. Spuścizna wspomnieniowa Gabrieli Puzyniny i Ewy Felińskiej: analiza porównawcza

W artykule „Pamiętniki z życia” E. Felińskiej oraz „W Wilnie i na dworach litewskich” G. Puzyniny uważane są za żywy przykład kobiecej literatury wspomnieniowej epoki romantyzmu. Ustalono, że na początku XIX wieku znaczna część polskich arystokratek zajmowała się pisanie pamiętników, wspomnień, dzienników z podróży etc., o czym świadczy obszerny kanon autorek i tekstów tego okresu. Takie zainteresowanie literaturą wspomnieniową, na które wpłynęły istotne wydarzenia historyczne w Europie i nagle zmiany, do których one doprowadziły, pozwoliło kobietom zacząć wychodzić poza prywatną sferę rodzinną.

E. Felińska, pochodząca ze zubożałej szlachty prowincjonalnej, angażowała się w aktywną działalność publiczną, była członkinią konspiracyjnej organizacji „Stowarzyszenie Ludu Polskiego” Sz. Konarskiego, została skazana na zesłanie, po powrocie do kraju i wydaniu „Wspomnień z podróży do Syberii...” stała się znaną pamiętnikarką. Życie G. Puzyniny, przedstawicielki słynnej arystokratycznej rodziny Günterów, koncentrowało się w Wilnie i Dobrowlanach, odzwierciedlając specyfikę sposobu życia wyższego towarzystwa, w tym salony, bale, wizyty do Opery Wileńskiej, teatrze, wieczory dobroczynne itp. G. Puzynina była znaną pisarką, oprócz wspomnianych pamiętników pozostawiła po sobie kilka zbiorów poezji i opowiadań.

Stwierdzono, że na strukturę wspomnień w obu przypadkach istotny wpływ mieli redaktorzy i wydawcy, jednak w przypadku E. Felińskiej autorka była w stanie samodzielnie podejmować odpowiednie decyzje. Pamiętniki G. Puzyniny, ograniczone do niemal hermetycznej sfery życia rodzinnego, koncentrują się na sprawach rodzinnych i domowych, a wydarzenia historyczne pozostawiły na stronach tylko oddzielne ślady. E. Felińska, która wyraźnie wyobrażała sobie swoich odbiorców, celowo starała się przedstawić cały wymiar zagadnień kulturowych i społeczno-historycznych.

Słowa kluczowe: historia literatury polskiej, kobieca literatura wspomnieniowa, romantyzm, G. Puzynina, E. Felińska.

***Viktoria Biliavska. The Memoirs Legacy of Gabriela Puzynina and Ewa Felińska:
A Comparative Analysis***

The article considers E. Felinska's "Life Memoirs" and G. Puzynina's "In Vilna and Lithuanian Courts" as a vivid example of women's memoir literature of the Romantic era. It is established that at the beginning of the nineteenth century, a significant number of Polish aristocratic women were fond of writing memoirs, reminiscences, travelologues and keeping diary entries, as evidenced by the extensive canon of authors and texts of this period. This interest in memoir literature, influenced by significant historical events in Europe and the sudden changes they brought about, allowed women to begin to move beyond the private family sphere.

E. Felinska, born into impoverished provincial nobility, was active in public life. She participated in S. Konarski's underground organization "Union of the Polish People", faced exile, and after returning home and publishing her "Memoirs of a Journey to Siberia", became a renowned memoirist. The life of G. Puzynina, a representative of the famous aristocratic Gunter family, was concentrated in Vilna and Dobrovlyany, reflecting the peculiarities of the way of existence of high society, in particular, salons, balls, visits to the Vilna Opera, theater, charity evenings, etc. G. Puzynina was a famous writer, in addition to the mentioned memoirs, she wrote several collections of poetry and stories.

It is established that the structure of the memoirs in both cases was significantly influenced by editors and publishers, however, in the case of E. Felinska, the author was able to independently make appropriate decisions. G. Puzynina's memoirs, limited to the almost hermetic sphere of family life, focus on family and domestic issues, and historical events left only a single echo on the pages.

E. Felinska, who clearly understood her readership, purposefully tried to present the entire dimension of cultural and socio-historical issues.

Key words: history of Polish literature, women's memoir literature, romanticism, G. Puzynina, E. Felińska

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. У XIX ст. в польській літературі відбувся справжній сплеск жіночої мемуаристики, яка в подальшому стала цінним джерелом відомостей про складну й суперечливу епоху. М. Дарналович пов'язує цей феномен із значними історичними змінами, які відбулися в Європі й мали безпосередній вплив на приватне життя: «За перо хапалися матрони, які в молодості пережили різку зміну звичаїв і традицій, принесену Французькою революцією, а потім наполеонівськими війнами. Вони мали про що писати. Життя, колись

таке спокійне, замкнене в чотирьох стінах дому, наражалося на катастрофи, які надходили ззовні. Раз за разом до палаців, дворів, скромних міських квартир удиралася історія, змінюючи традиції, примушуючи жінок до самостійності та спільної відповідальності» [10, с. 7]. Суголосно звучить думка й Н. Любовець щодо причин загальної зацікавленості мемуарною творчістю серед українців у першій половині ХІХ ст.: «Духовне оновлення, привнесене в українське суспільство відгомоном Великої французької революції, наполеонівських війн і боротьби європейських народів за національне визволення, <...> обумовило підвищення інтересу до особистості, людського досвіду, індивідуального, суб'єктивного сприйняття великих і малих подій тогочасного життя. <...> На цьому ґрунті поступово серед освічених верств населення набуло розвитку писання власних спогадів про відомих людей і визначні події, ведення щоденників, подорожніх записок. Залишаючись переважно родинним, камерним за своїм характером, це явище стало підґрунтям для загального підвищення інтересу до мемуарного жанру» [3, с. 163–164]. Написанням спогадів і травелогів, веденням щоденникових записів захоплювалася значна кількість представниць польської аристократії, тому й не дивно, що канон авторок цього періоду налічує значну кількість імен, серед яких вагоме місце належить Габрієлі Пузиніній та Єві Фелінській.

Аналіз основних досліджень і публікацій. До аналізу мемуаристики Є. Фелінської в літературознавчому та історико-культурному контексті зверталися українські і польські дослідники. До прикладу, С. Буркот її п'ятитомні «Мемуари з життя» розглядав у загальному контексті подорожніх нарисів епохи романтизму [6], І. Венгжин акцентувала увагу на стилі та проблематиці [12], В. Єршов зосередився на репрезентації авторкою Волинського простору [1], а М. Цвенк на основі архівних матеріалів створила вичерпну картину життєвого й творчого шляху письменниці [7].

Мемуари Г. Пузиніної, як і постать самої авторки, рідко ставали об'єктом наукового зацікавлення. У польському літературознавстві переважна більшість згадок про мемуаристку датується кінцем ХІХ – початком ХХ ст. Нарис, який присвячений окремим фрагментам життя і творчості письменниці, належать А. Вітковській [13]. Найґрунтовнішою працею є монографія М. Беркан-Яблонської «Аристократка і бідермаєр. Про Габрієлу Пузиніну з роду Гюнтерів (1815–1869)» [4], у якій досліджено увесь масив творчості, що увібрав у себе поезію, прозу, епістолярій та спогади. В українському науковому дискурсі Г. Пузиніну серед низки імені інших мемуаристів Правобережної України епохи романтизму лише побіжно згадує В. Єршов [1].

Актуальність розвідки полягає в типологічному зіставленні «Мемуарів із життя» Є. Фелінської та спогадів «У Вільні та литовських дворах» («Моя пам'ять»)¹ Г. Пузиніної, яке здійснюватиметься вперше.

Мета – виконати порівняльний аналіз мемуарної спадщини Є. Фелінської та Г. Пузиніної на рівні структури та проблематики, зосередившись на виокремленні особливостей, характерних для текстів кожної з авторок. Досягнення поставленої мети передбачає використання типологічного, порівняльно-історичного та біографічного методів наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Порівняння мемуарів передбачає звернення до біографічних відомостей, які дозволять увиразнити спільні й відмінні риси у творчості обох авторок, а також пояснити наявність або відсутність у текстах окремої проблематики. Є. Фелінська (1793–1859) походила з провінційної зuboжілої польської шляхти, після смерті батька виховувалася у свого дядька Станіслава Вендорффа, оскільки матір була не в змозі самостійно утримувати родину. Після одруження з Герардом Фелінським, увійшла до родини одного з найвизначніших представників польського постаніславівського класицизму, автора відомої трагедії «Барбара Радзивілл» – Алойзи Фелінського. Певний час подружжя

¹ Назва «Моя пам'ять» належить самій Г. Пузиніній, проте в 1928 році мемуари побачили світ як «У Вільні та литовських дворах» за редакторською версією.

Фелінських перебувало в Житомирі, столиці Волинської губернії, після смерті чоловіка Єва разом із шістьма дітьми та хворою матір'ю оселяється в Кременці, важливим осередком культурного життя всієї Правобережної України, що, за словами І. Венгжин, «вплинуло не тільки на розвиток її особистості, а й сприяло формуванню літературних смаків» [12, с. 74], оскільки коло її спілкування складали відомі містяни й знамениті родини. У мемуарах знаходимо відомості про С. Бекю, матір Ю. Словацького, А. Мальчевського, автора знаменитої поеми «Марія», представника української школи польського романтизму, Г. Блендовську, М. Верещак, а також батька видатного поета Каміля Ципріяна Норвіда – Яна. У цей час майбутня мемуаристка вела підпільну діяльність у таємній організації Ш. Конарського «Співдружність польського народу», за що в 1838 р. була заарештована, позбавлена всіх маєтностей та вислана спочатку до Березова Тобольської губернії, а пізніше до Саратова. Після помилювання в 1844 р. Є. Фелінська повернулася на батьківщину, оселилася у Воютині Волинської губернії, де й почала працювати спочатку над побутовими романами, доволі посередньої художньої якості, на думку тогочасних критиків, а потім над спогадами, які вписали її ім'я в канон правобережної мемуаристики епохи романтизму. Усі тексти побачили світ ще за життя Є. Фелінської, виходили спочатку фрагментами в часописі «Athenaeum», а потім окремими виданнями. Роботу над «Мемуарами із життя» [9] обірвала смерть авторки.

Натомість біографія Г. Пузиніної (1815–1869) суттєво відрізнялася від життєвого шляху Є. Фелінської. Майбутня письменниця народилася у відомій аристократичній родині сполонізованого німця графа Адама Гюнтера, була найменшою з трьох доньок, завжди оточена увагою й піклуванням, отримала домашню освіту, яка відповідала її походженню, проте традиційно обмежувалася уроками граматики, каліграфії, іноземних мов, співів і танців, захоплювалася театром і музикою. Життя юної аристократки, котра покинула родинний дім лише у віці тридцяти шести років, зосереджувалося в сімейному маєтку в Добровлянах, а також у Вільні, де батьки брали активну участь у житті вищого товариства і вели власний салон. Після заміжжя із князем Тадеушом Пузиною Габрієла продовжила традицію і також мала власний салон, була знайома із великою частиною літературної еліти, зосередженою у Вільні, та з середовищем мистецької інтелігенції Віленського університету. У 1843 р. опублікувала перший том поезії, після якого у світ вийшли наступні збірки віршів, оповідання для дітей, драми, які не раз успішно ставилися на віленській сцені. Співпрацювала з низкою часописів, серед яких «Ілюстрований тижневик», «Колосся», «Родинна хроніка», «Домашній опікун» [5, с. 17] та ін. Після смерті Г. Пузиніної залишився двотомний рукопис під назвою «Моя пам'ять», спогади із її життя від 1815 р. до 1867 р. Уперше мемуари були опубліковані в 1928 р. під зміненою назвою «У Вільні та литовських дворах» й охоплювали 1815–1843 рр. Друга частина мемуарів, яка зберігалася в рукописах в архіві Пшездецьких, згоріла під час Варшавського повстання. На думку дослідників, саме мемуари становлять найважливіший здобуток творчості авторки.

Життя цих непересічних жінок мало безпосередній вплив на їхній такий різний шлях до літератури та визнання. Окрім бажання зафіксувати в мемуарах зміни, які принесли із собою потрясіння історичного масштабу, зберегти для власних нащадків ідилічну картину світлої минувшини та накреслити вектор розвитку для майбутніх поколінь, авторками керували й інші фактори. Для Г. Пузиніної писання мемуарів було елементом родинної традиції, продуманим та усвідомленим продовженням діяльності її батька, який, окрім різних матеріальних пам'яток, залишив кілька альбомів-записників (księgi sztabuchowe), про що вона згадувала на сторінках «Моєї пам'яті». Також мемуари, своєрідну форму збирання і збереження спогадів, можемо трактувати як один із вимірів колекціонування, невід'ємний атрибут аристократичної традиції, яке в часи російської окупації та відсутності польської державності, а отже, у непростих матеріальних умовах, було для шляхти вкрай обмежене. Як зазначає М. Беркан-Яблонська, «це у свою чергу давало відчуття тягlosti й ілюзорного

контролю над плином часу. Так думали і діяли в багатьох родинах, хоча не скрізь хранителі пам'яті були такими послідовними й талановитими, як в домі Гюнтерів» [4, с. 200].

Для Є. Фелінської літературна творчість стала вимушеним кроком, оскільки почала писати в доволі зрілому віці, не слідуючи власним амбіціям чи натхненню, а потребуючи грошей на утримання родини. Оскільки слабе здоров'я, підірване перебування в шкідливому кліматі Сибіру, не дозволяло заробляти на життя шиттям, в'язанням або чимось подібним, то погодилася на пропозицію старшої доньки Пауліни й спробувала себе спочатку в жанрі побутового роману, який, на її думку, не потребував спеціальної підготовки чи знань, а пізніше звернулася до написання спогадів, видання яких принесло їй відомість та визнання.

Історія видання відбилася на остаточній структурі спогадів обох авторок. Адам Чартковський і Генрик Мостицький, котрі займалися упорядкуванням та підготовкою до друку «У Вільні та литовських дворах» Г. Пузиніної, у передмові до спогадів наголошували: «Написані на основі щоденникових нотаток, які велися з ранньої юності, розлогої кореспонденції та інших сімейних документів, ілюстровані безліччю малюнків, літографій і фотографій, наклеєних рукою самої авторки, ці мемуари становлять найціннішу спадщину, яка залишилася після неї. <...> У польській мемуарній літературі XIX століття це, безсумнівно, єдиний твір, який охоплює настільки тривалий час і який настільки детально змальовує традиції та звичаї» [11, с. XVI]. Мемуари мають чітку, хронологічно вмотивовану структуру, чому сприяло й авторське бачення, і редакторська робота. Відомо, що до остаточної версії не увійшла значна частина записів, дотичних до приватних щоденних, а отже, на думку видавців, малозначних подій, а також не весь ілюстративний матеріал, який становив органічну цілісність із текстом. Окрім передмови, мемуари мають вступ та двадцять три розділи, датовані або окремими роками (1820, 1821, 1822 *etc.*), або групуються по декілька (1816–1820, 1832–1833). Вступ, охоплюючи 1815 рік (народження авторки), ретроспективно торкається 1812 року, оскільки «Довго, дуже довго згадували 1812. Він був предметом розмов і фоном життя кожної родини. Історіями 1812 заколисували молоде покоління, бо той рік, як дволике божество, мав початок прекрасний, як надія, а кінець – морозний, як розчарування. У кожній родині хтось носив цю дату, записану в серці кривавими літерами сирітства або накреслену на чолі палашем. Нила вона в плечі кулею, яка давала про себе знати на кожну зміну погоди; стукала дерев'яною ногою; світилася на грудях хрестом, як нагорода за хоробрість!.. А вдови і матері несли її, як хрест Господній на згарищі родинного щастя!» [11, с. 2]. Останній розділ, змальовуючи події 1843 року, позначений особистою трагедією авторки – смертю матері.

«Мемуари із життя» Є. Фелінської налічують близько двадцяти семи років із життя авторки й стосуються подій кінця XVIII – першої половини XIX ст. Роботу над мемуарами вона почала окрилена успіхом «Спогадів з подорожі до Сибіру...», опублікованих у 1845–1846 роках спочатку фрагментами в журналі «Athenaeum», в 1850 р. – окремою книгою, а в 1852–1853 роках – найповнішим трьохтомним виданням. Спочатку авторка не мала чіткого уявлення про структуру «Мемуарів із життя», адже, у процесі роботи текст ставав усе більш розлогим, йому бракувало змістовної єдності та цілісності, причиною чого могло бути нагромадження різновекторної тематики та спроба охопити увесь масив проблематики. На кінцевий результат вплинули редакційні правки. Рішення про поділ текстів на дві серії, а також додавання стислої характеристики змісту перед кожним розділом чітко було регламентовано та узгоджено з видавцем. Спогади першої серії охоплюють дитинство та юність Є. Фелінської (I том I серії – десять років із життя авторки (1793–1803), II – наступних п'ять (1803–1808), III – трьох (1808–1811)). Друга серія у двох томах присвячена заміжжю та дорослому життю (серія II I том II серії – один рік (1812), а II – вісім (1812 – 1820)). Окрім того, літературні критики в рецензіях зауважували, що занадто великий обсяг «Мемуарів із життя» заважає загальному сприйняттю тексту, тому у випадку із поділами на серії спрацював суто прагматичний принцип, адже п'ять книг об'єднані у дві серії сприймалися більш цілісно.

Увага Г. Пузиніної зосереджувалася передусім на сфері приватного життя, що переважно обмежувалося перебуванням у родинному маєтку в Добровлянах та у Вільні, що до середини XIX ст. почало втрачати позиції культурного центру краю. Як відзначають дослідники, уже у фрагментах, які відносяться до двадцятих років, можна спостерігати значну редукцію рефлексій історичних подій у нарації Пузиніної. Поетка відверто зізнається, що про резонансну справу філоматів і подальше слідство, будучи маленькою дівчинкою, чула лише мимохідь, а більш детально дізналася від Томаша Зана, з яким зустрілася значно пізніше. У мемуарах домінує родинно-побутова проблематика з окремими вкрапленнями суспільно-історичної. Політичний індіферентизм, який закидали авторці численні рецензенти, був притаманний багатьом подібним текстам, написаним і чоловіками, особливо з вищого товариства [4, с. 209]. Листопадове повстання 1830–1831 років представлено з перспективи молодої дівчини, змушеної перебувати в Добровлянах подалі від усіх подій, доволі фрагментарно. Слідство над Ш. Конарським у 1838 р., у справі якого була заарештована й приречена на заслання до Сибіру Є. Фелінська, авторка прокоментувала побіжно: «З Вільна лише сумні та страшні доходили до нас новини» [11, с. 270]. Мемуари Г. Пузиніної, зокрема їхня проблематика, визначається обмеженістю, яку диктувало тогочасне патріархальне суспільство молодій незаміжній дівчині з вищих аристократичних кіл. На противагу їй, мемуари Є. Фелінської, яка рано втратила чоловіка, змушена була сама давати раду всьому господарству, дбати про добробут родини, займатися не лише вихованням та освітою дітей, але й активною громадською діяльністю в Кременці, а отже, мала більш значний життєвий досвід у різних сферах, відзначаються більш складним і різноманітним комплексом проблем.

Проблематика «Мемуарів із життя» Є. Фелінської має культурний і суспільно-історичний вимір. Авторка зверталася до осмислення явища суспільної депресії та правобережної «ейфорії», занепаду шляхетської минувшини та конформізму, а разом із тим розпорошення та зникнення польських родів, ексдивізію – вилучення нерухомості за несплачені борги, проблему безладдя в титулах шляхти як одну зі специфічних рис дезорганізації тогочасної дійсності, наполеонівські війни та галоманію. Мемуаристка пояснює причину виникнення суспільного всеохопного конформізму, який панував на Волині на початку XIX ст., зазначаючи, що ніхто не хотів випробовувати нові реалії на собі та своїй родині, тому й перебували в стані очікування. Драматизм цього відкриття полягав у тому, що лише в момент написання мемуарів Є. Фелінська усвідомила, що на очах саме її покоління обірвалася безперервність традицій, було втрачено приналежності до спільноти більшої, ніж досвід однієї генерації. Вона писала: «в часи молодості зміни відбувалися занадто швидко. Все насильно змінювалось, втрачало зв'язки із давньої простотою та давніми традиціями. І як висновок: це була найгірша епоха, епоха суспільної дезорієнтації» [8, с. 165]. У спогадах із дитячих літ емоційно-експресивний тон оповідності переплітається із логічно-стриманим, що дозволяє говорити про двоплановість нарації, за якою поєднується подієвий та аналітичний час, що в сукупності становить собою одну з характерних рис жанру мемуарів.

Карколомні європейські події 1807–1815 рр., пов'язані з періодом наполеонівських війн, – одна із проблем, що, будучи доволі периферійною для «Мемуарів із життя» Є. Фелінської, отримала-таки відповідні, але доволі своєрідні рефлексії. Як пише В. Єршов, на початку антинаполеонівської компанії польськомовне населення Правобережжя наче завмерло, спостерігаючи за розвитком політичних подій. Волиняни, кияни та подоляни, якщо не рахувати поодиноких випадків підтримки Наполеона не виявили серйозних намірів узяти в цій війні безпосередню участь навіть тоді, коли Москва була зайнята французами й шанси успіху схилялися на їх бік [2, с. 146]. У Є. Фелінської події наполеонівських воєн не пробудили практично жодних вражень. Мемуаристка описує лише відчуття жаху вагітної жінки, розлученої через воєнні дії з чоловіком, котрий перебував тоді у Вільні. У її спогадах відсутня спроба «чоловічого» письма про війну, що могла б полягати в описі розташування армії чи певних політичних питань. Це – розповідь свідка, він у стані жаху бачить усе

безумство війни. Основним страхом самотньої, беззахисної жінки, яка спостерігає за безперервними переходами військ, було питання, як захистити залишки свого майна від солдат, що вимагають фураж чи свіжих коней.

Є. Фелінська зазначає: «Воютин, розташований недалеко від двох кордонів, знаходився ніби на перехресті військових доріг, рідкісним був день, коли ми не приймали нових підрозділів військ. Квартирмейстери різних частин змінювали одні одних, так що ми засинали в неспокої при гучних розмовах солдат, а будив нас ще до світанку голос воєнного бубна, за яким навздогін біг солдат, домагаючись підпису на квитанції, а за ним селяни з різноманітними претензіями. Одні скаржилися про побиття, інші на крадіжку коней, часом – на конфіскацію продовольства або потолочене збіжжя» [8, с. 166]. Авторка створює картину, що характеризується надзвичайною динамікою, строкатістю та хаотичністю. На сторінках «Мемуарів із життя» зовсім не через побоювання цензури цілком відсутні патріотичні екзальтації чи політичні спекуляції. Немає навіть спроби розрізнення, то польські, французькі чи російські офіцери розграбували її маєток. Це не її війна, це не її світ.

Парадоксально, проте в «Мемуарах із життя» Є. Фелінської, безпосередньо постраждалої від репресивних дій російської влади, відсутні будь-які згадки про царський авторитаризм і деспотію, що можна пояснити кількома факторами. По-перше, у художньому просторі спогадів авторки немає місця московитам, їх там просто не існує. Подібне явища спостерігається й у «Спогадах з Волині, Полісся та Литви» Ю. І. Крашевського. Якщо митці змушені були перебувати в умовах відсутності державності, то принаймні могли собі дозволити не згадувати про існування окупантів на сторінках власних мемуарів. По-друге, хронологічний вимір «Мемуарів із життя» раптово закінчується 1820 р., тобто ще до повстань і посилення русифікації. По-третє, після повернення із заслання Є. Фелінська й надалі перебувала під поліційним наглядом як особа політично неблагонадійна, її твори пильно перевірялися цензурою, тому звертатися до проблем, які могли б нашкодити їй самій або її родині, авторка, будучи вже в доволі похилому віці, не наважилася.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Здійснений порівняльний аналіз дозволяє говорити про те, що тексти обох авторок становлять яскравий приклад жіночої мемуарної літератури епохи романтизму. На структуру «Мемуарів із життя» Є. Фелінської, для яких характерна некваплива нарація, вплинули редактори, за їх рекомендацією авторка об'єднала томи у дві серії та додала анотацію до кожного розділу. «Моя пам'ять» Г. Пузиніної за рішенням видавців побачила світ практично через шістьдесят років після смерті авторки під назвою «У Вільні та литовських дворах». Вона значно відрізняється від початкового задуму, оскільки були вилучені окремі фрагменти тексту та велика частина ілюстративного матеріалу. Є. Фелінська, яка чітко уявляла свою читацьку аудиторію, цілеспрямовано намагалася представити весь вимір культурної та суспільно-історичної проблематики, натомість спогади Г. Пузиніної, обмежуючись майже герметичною сферою родинного життя, зосереджені на родинно-побутовій проблематиці, а історичні події залишили на сторінках лише своє відлуння.

Список використаних джерел та літератури

1. Єршов В. Польська література Волині доби романтизму: генеалогія мемуаристичності. Житомир : Полісся, 2008. 624 с.
2. Єршов В. Польська мемуаристична література Правобережної України доби романтизму. Житомир : Полісся, 2010. 454 с.
3. Любовець Н. Українська мемуарна традиція: еволюція у вимірах часу (XII ст. – перша третина XX ст.) : монографія. Київ, 2024. 504 с.
4. Berkan-Jabłońska M. Arystokratka i biedermeier. Rzecz o Gabrieli z Güntherów Puzyninie (1815–1869). Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2015. 448 s.
5. Berkan-Jabłońska M. Dom rodzinny Gabrieli z Güntherów Puzyniny. *Literaturoznawstwo: historia, teoria, metodologia, krytyka*. 2010. 1 (4). S. 17–26.
6. Burkot S. Polskie podrózpisarstwo romantyczne. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988. 44 s.

7. Cwenk M. Felińska. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2012. 280 s.
8. Felińska E. Pamiętniki z życia. Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego. 1856. Ser. II, T. 1. 467 s.
9. Felińska E. Pamiętniki z życia. Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego. 1859. Ser. II, T. 2. 407 s.
10. Kufer Kasyldy, czyli wspomnienia z lat dziewczęcych, wyboru z pamiętników XVIII – XIX w. / dokonały D. Stępniewska i B. Walczyna, wstęp i noty biograficzne M. Dernałowicz. Warszawa, 1974. 606 s.
11. Puzynina G. W Wilnie i dworach litewskich : pamiętnik z lat 1815–1843. Wilno : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1928. 389 s.
12. Węgrzyn I. Ewa z Wendorffów Felińska (1793–1859). Szkic do portretu pisarki prowincjonalnej // *Literatura – kulturoznawstwo – uniwersytet : księga ofiarowana F. Ziejce w 65 rocznicę urodzin* / pod red. B. Doparta, J. Popiela, M. Stali. Kraków : „Universitas”, 2005. S. 73–97.
13. Witkowska A. Gabriela Puzynina // *Literatura krajowa w okresie romantyzmu 1831–1863* / pod red. M. Janion, M. Maciejewskiego, M. Gumkowskiego. T. 3. Warszawa, 1992. S. 259–264.

References (translated & transliterated)

1. Yershov, V. (2008). *Polska literatura Volyni doby romantyzmu: henealohiia memuarystychnosti* [Polish Literature of Volyn in the Romantic Era: A Genealogy of Memoirism]. Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].
2. Yershov, V. (2010). *Polska memuarystyczna literatura Pravoberezhnoi Ukrainy doby romantyzmu* [Polish memoiristic literature of the Right-Bank Ukraine of the Romantic era]. Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].
3. Liubovets, N. (2024). *Ukrainska memuarna tradytsiia: evoliutsiia u vymirakh chasu (XII st. – persha tretyna XX st.)* [Ukrainian Memoir Tradition: Evolution in the Dimensions of Time (XII century – first third of the XX century)]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Berkan-Jabłońska, M. (2010). *Arystokratka i biedermeier. Rzecz o Gabrieli z Güntherów Puzyninie (1815–1869)* [Aristocrat and Biedermeier. The Story of Gabriela Puzynina Günther (1815–1869)]. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2015 [in Polish].
5. Berkan-Jabłońska, M. (2010). Dom rodzinny Gabrieli z Güntherów Puzyniny [Family home of Gabriela Puzynina Günther]. *Literaturoznawstwo: historia, teoria, metodologia, krytyka – Literary Studies: History, Theory, Methodology, Criticism*, 1 (4), 17–26 [in Polish].
6. Burkot, S. (1988). *Polskie podrózpisarstwo romantyczne* [Polish romantic travel writing]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe [in Polish].
7. Cwenk, M. (2012). *Felińska* [Felińska]. Lublin: Wydawnictwo KUL [in Polish].
8. Felińska, E. (1856). *Pamiętniki z życia* [Life Memoirs], ser. 1 (Vol. 1). Wilno: Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego [in Polish].
9. Felińska, E. (1859). *Pamiętniki z życia* [Life Memoirs], ser. 1 (Vol. 2). Wilno: Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego [in Polish].
10. Kufer Kasyldy, czyli wspomnienia z lat dziewczęcych, wyboru z pamiętników XVIII – XIX w. [Kasylda's trunk, or memories from her childhood, selected from the diaries of the eighteenth – nineteenth centuries] (1974) / dokonały D. Stępniewska i B. Walczyna, wstęp i noty biograficzne M. Dernałowicz. Warszawa [in Polish].
11. Puzynina, G. (1928). *W Wilnie i dworach litewskich: pamiętnik z lat 1815 – 1843* [In Wilno and Lithuanian Manors: a diary from the years 1815–1843]. Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego [in Polish].
12. Węgrzyn, I. (2005). Ewa z Wendorffów Felińska (1793–1859). Szkic do portretu pisarki prowincjonalnej [Ewa Felińska Wendorff (1793–1859). A sketch for a portrait of a provincial writer] // *Literatura – kulturoznawstwo – uniwersytet: księga ofiarowana F. Ziejce w 65 rocznicę urodzin – Literature – cultural studies – university: a book donated to F. Ziejka on the 65th anniversary of his birth* (pp. 73–97). B. Dopart, J. Popiel, M. Stali (Eds.). Kraków: "Universitas" [in Polish].
13. Witkowska, A. (1992). Gabriela Puzynina [Gabriela Puzynina] // *Literatura krajowa w okresie romantyzmu 1831–1863 – Domestic Literature in the Romantic Period 1831–1863*. (Vol. 3.), (pp. 259–264). M. Janion, M. Maciejewski, M. Gumkowski (Eds.). Warszawa [in Polish].

Статтю отримано 07.04.2025 року.

Прийнято до друку 16.06.2025 року.